

Πειραικό Ορόσημο

ΤΡΙΜΗΝΙΑΙΑ ΕΚΔΟΣΗ ΤΟΥ «ΣΥΛΛΟΓΟΥ ΦΙΛΩΝ
ΤΟΥ ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΚΟΥ ΜΟΥΣΕΙΟΥ ΠΕΙΡΑΙΑ»

ΠΕΡΙΟΔΙΚΟ ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΑΣ & ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΥ

ΠΛΗΡΟΦΟΡΩΜΕΝΟ
ΤΕΛΟΣ
Τακ. Γραφείο
ΠΕΙΡΑΙΑΣ
Αριθμός Άδειας
1483

ΙΑΝΟΥΑΡΙΟΣ - ΜΑΡΤΙΟΣ 2005 • ΤΕΥΧΟΣ 10

ΣΥΛΛΟΓΟΣ ΦΙΛΩΝ ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΚΟΥ ΜΟΥΣΕΙΟΥ ΠΕΙΡΑΙΑ

ΚΩΔΙΚΟΣ 5702

Αλκιβιάδου 229

185 36 Πειραιάς

Τηλ.: 210-42.88.017 - 210-42.88.018

FAX.: 210-42.88.017

ΙΣΤΟΣΕΛΙΔΑ Αρχαιολογικού Μουσείου:

www.culture.gr/2/21/211/21102M/g211bmO2.html

e-mail: mouseio@ath.forthnet.gr

ΔΙΟΙΚΗΤΙΚΟ ΣΥΜΒΟΥΛΙΟ

Πρόεδρος: ΙΩΑΝΝΗΣ ΠΟΛΥΧΡΟΝΟΠΟΥΛΟΣ

Α' Αντιπρόεδρος: ΓΕΩΡΓΙΟΣ ΣΤΑΪΝΧΑΟΥΕΡ

Β' Αντιπρόεδρος: ΝΙΚΟΛΑΟΣ ΑΡΤΕΜΑΚΗΣ

Γ' Αντιπρόεδρος: ΑΝΝΑ ΠΑΤΕΣΤΗ

Γεν. Γραμματέας: ΔΗΜΟΣΘΕΝΗΣ Ι. ΜΠΟΥΚΗΣ

Ταμίας: ΑΡΧΟΝΤΟΥΛΑ ΑΝΔΡΕΑΔΗ

Υπεύθ. Δημ. Σχ.: ΒΑΣΙΛΙΚΗ ΚΥΠΑΡΙΣΣΗ

ΣΥΜΒΟΥΛΟΙ

ΑΡΓΥΡΩ ΚΙΣΣΑΝΑΚΗ

ΑΓΓΕΛΙΚΗ ΜΠΟΥΛΙΕΡΗ

ΠΑΝΑΓΙΩΤΗΣ ΔΑΡΑΚΛΗΣ

ΙΩΑΝΝΗΣ ΧΑΤΖΗΜΑΝΩΛΑΚΗΣ

“ΠΕΙΡΑΪΚΟ ΟΡΟΣΗΜΟ”

Τριμηνιαία Έκδοση του Συλλόγου

Εκδότης: Ι. Πολυχρονόπουλος
Δερβενακίων 24 - 185 45 Πειραιάς

ΕΠΙΜΕΛΕΙΑ ΕΚΔΟΣΗΣ

ΑΝΝΑ ΠΑΤΕΣΤΗ

ΓΙΑΝΝΗΣ ΧΑΤΖΗΜΑΝΩΛΑΚΗΣ

Ακτή Τρυφ. Μουσοπούλου 44, 185 36 Πειραιάς

ΓΡΑΦΙΚΕΣ ΤΕΧΝΕΣ:

ΔΗΜ. ΜΟΥΡΟΥΣΙΑΣ

Κολοκοτρώνη 144, 185 36 ΠΕΙΡΑΙΑΣ

ΤΗΛ.: 210-41 82 591, FAX 210-45 32 911

Διανέμεται Δωρεάν

ΕΞΩΦΥΛΛΟ:

Χάλκινο τραγικό προσωπείο 4ου αιώνα π.Χ.

(Αρχαιολογικό Μουσείο Πειραιά)

ΣΧΕΔΙΑΣΜΟΣ ΕΞΩΦΥΛΛΟΥ:

ΑΡΓΥΡΩ ΚΙΣΣΑΝΑΚΗ

ΔΙΚΑΙΩΣΗ ΤΟΥ ΣΥΛΛΟΓΟΥ ΜΑΣ ΓΙΑ ΤΟ ΠΑΛΑΙΟ ΚΤΙΡΙΟ ΤΗΣ «ΑΝΤΙΦΘΙΣΙΚΗΣ ΕΤΑΙΡΕΙΑΣ»

Οι επί πενταετία αγώνες και προσπάθειες του Συλλόγου μας για τη μη χρησιμοποίηση του κτιρίου, στο οποίο λειτουργούσε παλαιότερα η «Αντιφθισική Εταιρεία» για στέγαση του ΟΚΑΝΑ - όπως αρχικά είχε προγραμματιστεί από το Υπουργείο Υγείας και Κοινωνικής Αλληλεγγύης - δικαιώθηκαν. Με διάταξη που περιλαμβάνεται στο Ν. 3322, άρθρο 13 (ΦΕΚ, τ. Α', Νο 58 / 7.3.2005): «Η διοίκηση και διαχείριση του δημοσίου ακινήτου με Α.Β.Κ. 1559, που βρίσκεται επί των οδών Διστόμου και 34ου Συντάγματος Πεζικού στην πόλη του Πειραιά, η οποία είχε παραχωρηθεί σύμφωνα με τις διατάξεις του άρθρου 1 παρ. 1 εδ. β' του Ν.Δ. 728/1970 (ΦΕΚ 252 Α') στο Υπουργείο Υγείας και Κοινωνικής Αλληλεγγύης (πρώην Υπουργείο Κοινωνικών Υπηρεσιών) περιέρχεται στο Υπουργείο Πολιτισμού».

• ΜΕ τη διάταξη αυτή ανοίγει ο δρόμος για την κατεδάφιση του παλαιού κτιρίου και την ολοκλήρωση των έργων διαμόρφωσης του Αρχαιολογικού Πάρκου στην περιοχή.

ΕΛΕΥΘΕΡΗ ΓΙΑ ΤΑ ΜΕΛΗ ΜΑΣ Η ΕΙΣΟΔΟΣ ΣΤΑ ΜΟΥΣΕΙΑ

Αγαπητά μέλη,

Με χαρά σας γνωρίζουμε ότι από εφέτος θα μπορείτε, με την επίδειξη της «ΤΑΥΤΟΤΗΤΑΣ ΜΕΛΟΥΣ», να εισέρχεστε χωρίς καταβολή εισιτηρίου στα μεμονωμένα μνημεία, οργανωμένους αρχαιολογικούς χώρους, ιστορικούς τόπους και μουσεία που ανήκουν στο δημόσιο.

Προκειμένου να αποκτήσετε την ταυτότητα, πρέπει να καταβάλετε τις συνδρομές σας μέχρι και το έτος 2006, μία, σχετικά πρόσφατη, φωτογραφία σας, έγχρωμη ή μη, διαστάσεων 99 X 99 και 5 Ευρώ για τις δαπάνες παραγωγής της.

Όσοι επιθυμείτε να γίνετε κάτοχοί της παρακαλείσθε να αφήσετε μήνυμα ή να στείλετε μήνυμα με τον αριθμό του τηλεφώνου σας και το ονοματεπώνυμό σας στο κινητό τηλέφωνο του Γεν. Γραμματέα (6977.701.326). Θα επικοινωνήσουμε μαζί σας μετά την 10η Μαΐου.

Για την καλύτερη εξυπηρέτηση των Μελών του Συλλόγου μας ανοίξαμε τραπεζικό λογαριασμό στην Εθνική Τράπεζα με αριθμό 071/296045-13.

Τώρα πλέον η ετήσια συνδρομή εκ Δέκα (10) Ευρώ, ως και κάθε ενδεχόμενη έκτακτη εισφορά μπορεί να κατατίθεται στον προαναφερόμενο λογαριασμό.

Τον ίδιο τραπεζικό λογαριασμό μπορούν να χρησιμοποιούν και οι φίλοι του Συλλόγου μας, οι οποίοι επιθυμούν να υποστηρίξουν το έργο μας, όχι μόνον ηθικά αλλά και οικονομικά.

ΤΟ «ΘΕΜΙΣΤΟΚΛΕΙΟΝ»

Ο τάφος του Θεμιστοκλή στον Πειραιά

Του ΜΙΧΑΗΛ Γ. ΒΛΑΜΟΥ

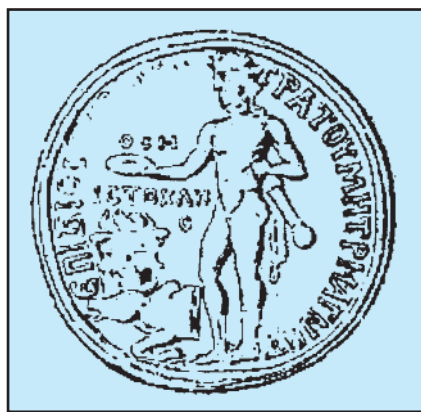
Ο πρωτεργάτης της νικηφόρου ναυμαχίας της Σαλαμίνας, ο θεμελιωτής του Πειραιώς και της Αθηναϊκής κοσμοκρατορίας, εδιώχθη από τους Αθηναίους επί "μηδισμῷ", κατέφυγε στον βασιλέα των Περσών ο οποίος του παρεχώρησε τις πόλεις Μαγνησία, Λάμψακο και Μυούντα. Στη Μαγνησία απέθανε ο Θεμιστοκλής και εκεί ετάφη. Ο Θουκυδίδης (Α, 138) γράφει: "Νοσήσας δε (Θεμιστοκλής) τελευταίον βίον λέγουσι δε τίνες και εκούσιον φαρμάκῳ αποθανεῖν αὐτόν, αδύνατον νομίσαντα εἶναι επιτελέσαι βασιλείᾳ υπέσχετο. Μνημεῖον μὲν οὖν αὐτοῦ ἐν Μαγνησίᾳ ἐστὶ τῇ Ἀσιανῇ ἐν τῇ ἀγορᾷ... Τα δε οστά φασὶ κομισθῆναι αὐτοῦ οἱ προσήκοντες οἵκαδε κελεύσαντος ἐκείνου και τεθῆναι κρύφῃ Ἀθηναίων ἐν τῇ Ἀττικῇ· οὐ γὰρ ἐξὴν θάπτειν ὡς ἐπὶ προδοσίᾳ φεύγοντος".

Στον Διόδωρο τον Σικελιώτη (ΙΑ' 58) πάλι διαβάζουμε: "και τελευτήσας ἐν Μαγνησίᾳ ταφῆς ἐτύχεν αξιολόγου και μνημείου του ἐτι νυν διαμένοντος".

Του μνημείου εικόνα μπορεί να μας δώσει νόμισμα της Μαγνησίας των χρόνων του Αυγούστου που εικονίζει ἄνδρα γυμνόν ὀρθιον με ξίφος στην αριστερά χεῖρα και φιάλη στην προτεταμένη δεξιά να κάνει σπονδὴ πάνω από βωμό που καίει φλόγα ἐνὸς στα πόδια του κεῖται θυσιασθεὶς ταύρος (εἰκόνα 1). Η παράσταση δείχνει τον τρόπο θανάτου του μεγάλου Θεμιστοκλή ὅπως τον περιγράφει ο Διόδωρος: "σφαγιασθέντος δε ταύρου και των ὀρκων γενομένων τον Θεμιστοκλέα κύλικα του αἵματος πληρώσαντα εκπιὲν και παραχρήμα τελευτήσαι"... (Αθαν Ρουσοπούλου: "Περὶ του ἐν Μαγνησίᾳ Μνημείου του Θεμιστοκλέους", Αθήναι 1898).

Η ερμηνεία του ὀρου "Μνημεῖον" που χρησιμοποιεῖ ο Θουκυδίδης ἐγίνε αιτία να χυθεῖ πολὺ μελάνι ἀπὸ τους φιλόλογους που ἄλλοι ἀπέδιδον τὴ λέξη ὡς "αναμνηστικό μνημεί-

ον" και ἄλλοι ὡς "μνήμα". Ἄλλοι δε ἐθεώρουν ὅτι ο Θεμιστοκλής ἐτάφη στο Μνημεῖον της Ἀγοράς της Μαγνησίας και ἄλλοι διέκρινον τὸ Μνημεῖο της Ἀγοράς ἀπὸ τον εἰς ἄλλο σημεῖο κείμενο τάφο του. Ἀλλὰ και ἡ μαρτυρουμένη μετακομιδὴ των οστών του Θεμιστοκλή στην πατρίδα ἐδημιούργησε ἄλλα προβλήματα περὶ της θέσεως του τάφου του.

Εἰκόνα 1. Νόμισμα της Μαγνησίας (Μικρὰς Ἀσίας) με τὸ μνημεῖο του Θεμιστοκλή

Ο Θουκυδίδης δεν αναφέρει θέση του, καθὼς και ο ἀκολουθῶν αὐτόν Κορνήλιος Νέπων "ossa eius clam in Attica ab amitiis sepulta". Το χωρίον ὁμως του Διόδωρου ἀναγράφει: "Περὶ τον λιμένα του Πειραιῶς, ἀπὸ του κατὰ τον Ἄλκιμον ἀκρωτηρίου πρόσκειται τι οἶον ἀγκῶν, και κάμψαντι τούτον ἐντὸς ἡ το υπεύδιον της θαλάττης, κρηπὶς ἐστὶν ευμεγέθης και το περὶ αὐτὴν βωμοειδὲς, τάφος Θεμιστοκλέους".

Ο Πausanias γράφει: "Και νεῶς και εἰς ἐμὲ ἦσαν οἶκοι και προς τω μεγίστῳ λιμένι τάφος Θεμιστοκλέους, φασὶ γὰρ μεταμελήσαι των εἰς Θεμιστοκλέα Ἀθηναίους, και ὡς οἱ προσήκοντες τα οστά κομίσαιεν ἐκ Μαγνησίας ἀνελόντες".

Σήμερα στον Πειραιά ὅλοι γνωρίζουμε τον τάφο του Θεμιστοκλέους στην Πειραική, στη θέση Ξυλοφάνερο, ἐντὸς του χώρου της Ναυτικῆς

Διοικήσεως Αἰγαίου, παρὰ την εἰσόδον του λιμένος Πειραιῶς, ἀνατολικά του Ἀλκίμου ἀκρωτηρίου. Εκεί στο ἀκρογιάλι εὐρίσκεται κρηπίδα λίθινη περικλείουσα ἀρχαῖον τάφον και ἀναστηλωμένους υψηλὸς κίων με ἀράβδωτους σπονδύλους (εἰκ. 2).

Ὅτι στη θέση αὐτὴ εὐρίσκεται το Θεμιστόκλειον συμφωνοῦν οἱ περισσότεροι των δικῶν μας και ξένων ἐρευνητῶν, μεταξύ των οποίων και ο Milchoefer ο οποίος ἐχει ἐπαληθευθεῖ και σε ἄλλα θέματα της πειραικῆς τοπογραφίας.

Αντίθετη ἀποψη ἐξέφρασε ο ἐρευνητὴς του Πειραιῶς Ιακ. Χ. Δραγάτης στην πραγματεία του "Το Θεμιστόκλειον", (Αθήναι 1910) ο οποίος βασιζόμενος σε βωμοειδὴ κρηπίδα και σπονδύλους τοποθετεῖ τον τάφο του Θεμιστοκλή στην Δραπετσώνα, αριστερὰ τῶ εἰσπλέοντι τον λιμένα, στη θέση Κάβο Κράκαρη.

Τέλος ο Πειραιώτης ιστοριοδίφης Ιωάννης Α. Μελετόπουλος ἀποκλείει την ἀνακομιδὴ και ταφή των οστών του Θεμιστοκλή στον Πειραιά, βασιζόμενος στην ἐπιφυλακτικότητα του Θουκυδίδου "τα δε οστά φασὶ κομισθῆναι" (μαρτυρία) δηλαδὴ ὄχι ἀμέσων ἀλλὰ βασιζομένη σε τρίτους και την αυστηρότητα των ἀθηναϊκῶν νόμων προς τους καταδικασθέντας ἐπὶ προδοσίᾳ.

*

Το πρόβλημα της νομιμότητος ἢ μη της ταφῆς του Θεμιστοκλέους στον Πειραιά προέκυψε ἀπὸ την κατ' αὐτοῦ καταγγελία ἐπὶ προδοσίᾳ υποβληθεῖσα ἀπὸ τον Λεωβῶτη Ἀλκμέωνος ἐκ του Δήμου Ἀγρόλης. Εστάλησαν δε μετὰ την καταγγελίαν ἄνθρωποι γιὰ να τον συλλάβουν και να δικασθεῖ. Ο Θεμιστοκλής ἤδη ἀπὸ το 472-471 π.Χ. εἶχε ἐξοστρακισθεῖ και καταφύγει στο Ἄργος. Εἶναι γνωστὰ τα γεγονότα, ὅτι δηλαδὴ γιὰ να ἀποφύγει τους διώκτες του κατέφυγε στην Κέρκυρα και ἀπὸ κει καταδιωκόμενος πέρασε στην Ἠπειρο, στον βασιλέα των Μολοσσῶν Ἄδμητο, στην ἐστία του οὐοῦ γονάτισε

Εικόνα 2. Η θέση, όπου, κατά την επικρατέστερη άποψη, βρίσκεται το «Θεμιστόκλειο», στην άκρη της Πειραιϊκής Χερσονήσου δεξιά στον εισπλέοντα στο λιμάνι του Πειραιά.

ως ικέτης κρατώντας στην αγκαλιά του το γιο του βασιλιά. Εν τέλει δε κατέφυγε στα υπό την κυριαρχία του βασιλέως των Περσών εδάφη της Μικράς Ασίας.

Η κατά Θεμιστοκλέους καταγγελία έγινε μετά από στοιχεία που προέκυψαν από τη δίωξη εν Σπάρτη του νικητού των Πλαταιών βασιλέως Πausanίου επί μηδισμῷ, η οποία κατέληξε στον εξ αστίας θάνατό του το 468 π.Χ.

Έχομε λοιπόν δύο διώξεις κατά Θεμιστοκλέους. Τον εξοστρακισμό του πρώτον και τη δίωξη επί προδοσία εν συνεχεία.

Η απαγόρευση ταφής του στην Αττική γη αποτελεί συνέπεια της επί προδοσία διώξεως και όχι βεβαίως του εξοστρακισμού. Και τούτο διότι ο εξοστρακισμός ήτο μέτρο πολιτικό, επιβαλλόμενο προληπτικῶς και δεν απετέλει ποινή, δηλαδή κακόν προβλεπόμενον υπό του νόμου και επιβαλλόμενον στον παραβάτη συγκεκριμένης ειδικῆς προβλεπομένης αδικου πράξεως.

Εξοστρακισμός ήταν η δι' οστρακισμού επιβαλλομένη εξορία. Στις δημοκρατικές πολιτείες Αθήνα, Αργός, Συρακούσες ήταν μέτρο πολιτικό. Απομάκρυνση επί τίναν χρόνον πολιτῶν περιωπής όταν εξ αυτῶν ἐγεννῶντο φόβοι διαταράξεως της κανονικῆς λειτουργίας του πολιτεύματος. Αφού σε τακτική συνέλευση

απεφασίζετο ο εξοστρακισμός, συνήρχετο ὕστερα ο λαός εις ορισμένην ἡμέραν και με μυστική ψηφοφορία απεφασίζεν. Αν σε 6.000 ὅστρακα ανεγράφετο το αὐτό ὄνομα, ο φέρων εξοστρακίζετο. Δηλαδή απεμακρύνετο ἐπὶ 5 και 10 χρόνια χωρίς ὅμως να χάνει τα δικαιώματα του πολίτου. Ο εξοστρακισμός εἶχε χαρακτήρα ἀρσεως της εμπιστοσύνης προς συγκεκριμένον πολίτην, ὅπως στη σημερινή εποχή αἱρεται η εμπιστοσύνη προς την κυβέρνηση. *"Δεν ἦταν τιμωρία ἀλλὰ καταπράννη ἀπὸ το φθόνον".*

Αντιθέτως ποινήν απετέλει η υπερρορία εἴτε δι' αποφάσεως δικαστηρίου, εἴτε και εκουσίως. Η φυγή ἦταν καταδίκη εις εξορίαν ἢ εθελουσία εξορία.

Ο μέγας Θεμιστοκλής, ο νικητής της Σαλαμίνας εἶχε το θλιβερό πρόνομιο να υποστεί τις συνέπειες και των δύο διωγμῶν που τον απέβαλαν εκ των ορίων της πόλεως. Με τον εξοστρακισμό απεβλήθη ἀπὸ τα ὅρια της πατρίδος. Με την εν συνεχεία δίωξιν ἐπὶ προδοσία ἔχασε και τα δικαιώματα του Αθηναίου πολίτου.

Ο σύγχρονος του Πausanίας, ο νικητής των Πλαταιῶν ἦταν πιο ἄτυχος. Ατμασμένος πέθανε ἀπὸ αστίνα στον ναό που κατέφυγε ικέτης.

Ο Θεμιστοκλής δεν ἔχασε τη ζωή του ἀμέσως. Ὅμως το 461 π.Χ. ἐξόριστος στη Μαγνησία, εκουσίως, κατὰ μίαν μαρτυρίαν, ἄφησε το μάταιο τούτο κόσμον πίνοντας *"ταύρειον αἷμα"*.

Εἶχε λοιπόν διωχθεῖ ἐπὶ προδοσία ο Θεμιστοκλής και ως εκ τούτου ορθῶς μαρτυρεῖται η απαγόρευση ταφής του στην Αττική. Η κρυφή μεταφορά και ταφή των οστῶν ἀπὸ τους οικείους του εἶναι μαρτυρημένη ἀπὸ τον Θουκυδίδην χωρίς ὅμως να α-

ναφέρεται τόπος ταφής των. Κι αὐτό διότι θα ἴσχυεν η απαγόρευση ταφής.

Εἶναι ὅμως μαρτυρημένον ὅτι τα τέκνα του *"κατήλθον"* στην Αθήνα και ἀπόγονοι μαρτυροῦνται μετὰ αἰῶνες. Θα ἦταν δικαιολογημένο εκ του συγγενικοῦ συναισθήματος να μεταφέρουν κρυφά τα οστά του μεγάλου ἀνδρός και να τα θάψουν στην αττική γη, εις εκπλήρωσιν καθήκοντος προς τον μεγάλον ἄνδρα, ὥστε να μη μείνει στην ξένη γη. Ἐπειτα η πάροδος του χρόνου, η κατασίγαση των παθῶν, η ψυχραιμότερα ἀντιμετώπιση του ρόλου του Θεμιστοκλέους, η ἀναθεώρηση της ιστορίας θα ἦτο δυνατόν να βοηθήσει τους Αθηναίους να μεταμεληθούν και να επιτρέψουν την ἀνέγερση τάφου των λειψάνων του.

Ποια θα ἦταν η μορφή του μνημείου του Πειραιά δεν γνωρίζομε. Ο Ι.Χ. Δραγάσης, βασιζόμενος σε Αθηναϊκὸν νόμισμα (εἰκ. 3) υποθέτει ὅτι ο Θεμιστοκλής θα μπορούσε να εικονίζεται ὀρθιος σε τριήρη με τρόπον στην ἀριστερά και στέφανον στη δεξιά. Εἶναι η παράσταση που και σήμερα ἀποτελεῖ το ἔμβλημα του Δήμου Πειραιῶς και εικονίζεται στη σφραγίδα του.

Κάποτε μπρος στο μνημεῖο που ὄλοι ἀποκαλούμε *"Θεμιστόκλειο"* στο ἀκρογιάλι της Πειραιϊκῆς, παρά την εἰσοδὸν του κεντρικοῦ λιμένος του Πειραιά, της πόλης που θεμελίωσε ο Θεμιστοκλής, βλέποντας τα στενά της Σαλαμίνας, την ἱερὴ θάλασσα της κοσμοϊστορικῆς ναυμαχίας, με την Ψυττάλεια και τη Σαλαμίνα στο βάθος, ἐνίωσα ὅτι ἐκεῖ πρέπει να ἦταν ὁ τάφος του *"ὡς υπονοῶν μάλλον ἢ γινώσκων"* και ἐγώ, ὅπως λέει ο Πλούταρχος, δηλαδή ἀπὸ εἰκασία μάλλον παρά ἀπὸ ἀκριβή γνώση.

Εικόνα 3. Αθηναϊκά νομίσματα με τον Θεμιστοκλή τροπαιοφόρο πάνω σε τριήρη

ΤΑ ΕΡΓΑ ΣΥΝΤΗΡΗΣΗΣ ΚΑΙ ΑΝΑΣΤΗΛΩΣΗΣ ΣΤΑ ΜΝΗΜΕΙΑ ΤΗΣ ΑΚΡΟΠΟΛΗΣ

Η σημερινή μορφή του βράχου και των μνημείων της Ακρόπολης οφείλεται στις εκτεταμένες ανασκαφές και αναστηλωτικές εργασίες που πραγματοποιήθηκαν από το 1835 κ.ε., στα πλαίσια της πολιτιστικής αναγέννησης του νεοελληνικού κράτους. Στο πέρασμα των αιώνων, τα μνημεία αυτά άλλαξαν χρήση και υπέστησαν φθορές από σεισμούς, πυρκαγιές, βομβαρδισμούς και βανδαλισμούς. Μέρος του αρχιτεκτονικού τους υλικού επαναχρησιμοποιήθηκε αυτοτελές ή σπασμένο ποικιλοτρόπως για την κατασκευή νεότερων κτισμάτων.

Οι επεμβάσεις που πραγματοποιούνται από το 1975 επιβλήθηκαν από τα προβλήματα που οφείλονται κυρίως σε αστοχίες των προηγούμενων αναστηλώσεων, όπως ρηγματώσεις και θραύσεις μαρμάρων, οι οποίες οδήγησαν στην ετοιμορροπία τμημάτων των μνημείων και στον κίνδυνο κατάρρευσής τους. Επίσης από προβλήματα ευστάθειας οφειλόμενα σε άλλα παλαιότερα ανθρωπογενή αίτια, όπως οι πυρκαγιές, πολεμικές καταστροφές και λεηλασίες, ή φυσικά φαινόμενα, όπως οι σεισμοί. Τέλος, η ατμοσφαιρική ρύπανση έκανε αναγκαία την απομάκρυνση του γλυπτού διακόσμου των κτιρίων και τη φύλαξή του στο Μουσείο.

Στην πορεία, ο καθαρά σωστικός χαρακτήρας του αρχικού προγράμματος μετεξελίχθηκε και

συμπεριέλαβε αναστηλωτικά προγράμματα που επαύξησαν τόσο τη στατική επάρκεια των μνημείων, όσο και την αναγνωσιμότητά τους. Έτσι η νέα επέμβαση έδωσε την ευκαιρία για την αναβάθμιση της αξίας των ίδιων των μνημείων, με συμπληρωματικές αναστηλώσεις, αλλά και διορθώσεις παραπονοθετήσεων αρχιτεκτονικών μελών που είχαν γίνει παλαιότερα.

Οι κύριες δομικές επεμβάσεις στα μνημεία της Ακρόπολης ακολουθούν την εξής σειρά:

- Αποσυναρμολόγηση τμημάτων των μνημείων και αποξήλωση των αρχιτεκτονικών μελών
- Αφαίρεση των γλυπτών
- Αποκατάσταση των μαρμάρινων αρχιτεκτονικών μελών με γνώμονα το σεβασμό του αυθεντικού υλικού
- Επανασυναρμολόγηση, διόρθωση των αναστηλωτικών λαθών των παλαιότερων αναστηλώσεων, καθώς και ένταξη πιστών χυτών αντιγράφων των γλυπτών που αφαιρέθηκαν.

Μέχρι σήμερα έχουν ολοκληρωθεί τα έργα στερέωσης των βράχων της Ακρόπολης, της αποκατάστασης του Ερεχθείου, της ανατολικής όψης του Παρθενώνα και του νότιου τοίχου της ανατολικής στοάς των Προπυλαίων. Τον Ιούλιο του 2004 ολοκληρώθηκαν τέσσερα ακόμη προγράμματα. Συγκεκριμένα τα έργα της αποκατάστασης του προνάου και του οπισθονάου του Παρθενώνα,

της συντήρησης και του καθαρισμού της δυτικής ζωφόρου, καθώς και της αποκατάστασης της ανατολικής στοάς και του βορείου τοίχου των Προπυλαίων. Σε εξέλιξη βρίσκονται το πρόγραμμα αποκατάστασης της βόρειας πλευράς του Παρθενώνα, της αποκατάστασης της ανωδομής του κεντρικού κτιρίου των Προπυλαίων, του ναού της Αθηνάς Νίκης, καθώς και το έργο συντήρησης της επιφάνειας των παραπάνω μνημείων και του Ερεχθείου.

Η επέμβαση στα μοναδικά αρχιτεκτονήματα της κλασικής αρχαιότητας αποτελεί πράξη μεγάλης ευθύνης, για την πραγματοποίηση της οποίας συμβάλλει πλήθος ειδικών, επιστημονικό προσωπικό, αλλά και τεχνικό προσωπικό εφαρμογής, ώστε ό,τι έχει συντελεστεί μέχρι σήμερα να είναι συλλογικό έργο. Πέρα από την επιστημονική έρευνα, την εξειδικευμένη γνώση, την εμπειρία στο πεδίο, την αδιάλειπτη προσοχή κατά τη διάρκεια των δύσκολων τεχνικών επεμβάσεων, η συντήρηση, αποκατάσταση και απόδοση των μνημείων στις μελλοντικές γενεές, απαιτεί μακρόχρονη προσπάθεια και συνεχή φροντίδα.

Οι Φθορές

Οι φθορές που υπέστησαν τα μνημεία του Βράχου με το πέρασμα των αιώνων οφείλονται τόσο σε φυσικά αίτια, όσο και κυρίως

στις ανθρώπινες ενέργειες και επεμβάσεις. Η ατμοσφαιρική ρύπανση προξένησε τη φθορά των μαρμάρινων επιφανειών, ενώ η αστοχία των παλαιότερων αναστηλώσεων δημιούργησε σοβαρά δομικά προβλήματα. Οι κυριότερες μορφές φθοράς των μνημείων διακρίνονται κατά κατηγορίες σε χημικές, ηλεκτροχημικές, βιολογικές, μηχανικές και φθορές από τον άνθρωπο

Χημικές. Είναι οι μορφές διάβρωσης που προκαλούνται στα μάρμαρα κυρίως από την όξινη βροχή. Αυτή περιέχει διαλύματα διαφόρων οξέων που σχηματίζονται από τα αντίστοιχα οξειδία της ατμόσφαιρας σε περιβάλλον υδρατμών. Αποτέλεσμα της όξινης προσβολής είναι η εξάλειψη των λεπτομερειών του γλυπτού διακόσμου, ρηγματώσεις, αποφλοιώσεις μαρμάρων και αποκολλήσεις. Ένα σοβαρό πρόβλημα συνδεόμενο με την ατμοσφαιρική ρύπανση αποτελούν οι διάφορες επικαθήσεις, δηλαδή η σκόνη, η αιθάλη και τα μεταλλοξείδια που κατακάθονται στις γυψοποιημένες επιφάνειες των μνημείων, προσδίδοντας τους μια κόκκινη ή μαύρη απόχρωση. Η μεταφορά των γλυπτών σε κλειστό χώρο και η συντήρηση της επιφάνειας των μνημείων αποτελούν τις βασικές επεμβάσεις θεραπείας.

Ηλεκτροχημικές. Πρόκειται κυρίως για το φαινόμενο της "γυψοποίησης", δηλαδή της διεργασίας κατά την οποία η επιφάνεια του μαρμάρου μετατρέπεται σε γύψο. Για την αποτροπή της καταστροφής των επιφανειακών αυτών στρωμάτων και τη συνακόλουθη απώλεια των λεπτομερειών του γλυπτού διακόσμου, εφαρμόζονται μέθοδοι σταθεροποίησης του γύψου.

Βιολογικές. Ονομάζουμε τις μορφές διάβρωσης που προκαλούνται από τις λειχήνες, τους μύκητες, τα περιττώματα των πτηνών, καθώς επίσης και από τις ρίζες των φυτών και τα εκχύματά τους. Ο τακτικός καθαρισμός των μνημείων αποτελεί το βασικό μέτρο προστασίας.

Μηχανικές. Πρόκειται για τις

φθορές που προκλήθηκαν στα μάρμαρα των μνημείων από σεισμούς, εκρήξεις, βομβαρδισμούς, πυρκαγιές (θερμική θραύση), τον παγετό (παγοπληξία), καθώς επίσης και από την διόγκωση σιδερένιων συνδέσμων των νεότερων επεμβάσεων όταν αυτοί οξειδώθηκαν. Επιφέρουν προβλήματα στη στατική επάρκεια των μνημείων και θεραπεύονται με επεμβάσεις αποσυναρμολόγησης, αποκατάστασης και αναστήλωσης.

Φθορές από τον άνθρωπο. Είναι οι περισσότερες από τις μηχανικές φθορές που προκλήθηκαν από τη χρήση, από αμελείς και κακότεχνες επισκευές και μετατροπές, από πολεμικές επιχειρήσεις που μετέτρεψαν τα μνημεία σε ερείπια. Στη συνέχεια δε, από την περαιτέρω λεηλασία μαρμάρων για διάφορες χρήσεις, μη εξαιρουμένης και της απόσπασης γλυπτών από τους κυνηγούς αρχαιοτήτων του παρελθόντος και γενικότερα την κακή μεταχείριση εκ μέρους μιας μερίδας των επισκεπτών.

Οι Παλαιότερες Επεμβάσεις

Ειδικότερα, η αστοχία των παλαιότερων επεμβάσεων στα μνημεία της Ακρόπολης οφείλεται κυρίως στην αντικατάσταση των αρχαίων σιδερένιων ενισχύσεων και τη χρησιμοποίηση απλού σιδήρου ως στοιχείου συναρμολόγησης κομματιασμένων αρχιτεκτονικών μελών ή ενίσχυσης της αντοχής άλλων. Τα σιδηρά αυτά στοιχεία (δοκοί, σύνδεσμοι, γόμφοι) ενσωματώθηκαν στα αρχαία αρχιτεκτονικά μέλη σε ένα εκτεταμένο πρόγραμμα αναστηλώσεων, γνωστό με το όνομα του μηχανικού Ν. Μπαλάνου, κατά το διάστημα 1898-1939. Η οξειδωση και η συνακόλουθη διαστολή των σιδηρών φορέων προκάλεσε τη διάρρηξη των μαρμάρων, τη μετακίνηση άλλων και ανυπολόγιστη καταστροφή.

Ωστόσο οι βλαβερές συνέπειες των υλικών που χρησιμοποιήθηκαν κατά τις αναστηλώσεις αυτές, καθώς και οι ποικίλες τεχνικές και

μεθοδολογικές ελλείψεις που εντοπίζουμε σήμερα δεν ακυρώνουν το έργο που πραγματοποιήθηκε σύμφωνα με την τεχνολογία της εποχής και την τρέχουσα τότε οικοδομική πρακτική. Παράλληλα, η έμφαση στο αισθητικό μέρος των επεμβάσεων και η ανάδειξη των καλλιτεχνικών, περιβαλλοντικών και διδακτικών αξιών των μνημείων αποτέλεσε ίσως το αντιστάθμισμα, προσδίδοντας στα μνημεία της Ακρόπολης τη γνώριμη σήμερα όψη.

Ο αρχαίος τρόπος δομής και οι νεότερες αναστηλωτικές επεμβάσεις

Τα αρχαία κτίρια είναι κατασκευασμένα με αρχιτεκτονικά μέλη που είναι τοποθετημένα αρθρωτά, το ένα δίπλα ή επάνω στο άλλο, "εν ξηρώ", χωρίς δηλαδή συνδετικό κονίαμα. Η συνέχεια και τελειότητα της κατασκευής δεν εξασφαλιζόταν με συνδετικές ύλες, αλλά μόνο με την πλοκή και την τέλεια επαφή των λίθων που δημιουργεί ισχυρούς δεσμούς τριβής μεταξύ των, λόγω του μεγάλου βάρους των δομικών στοιχείων. Το αμετακίνητο των λίθων σε περίπτωση σεισμού εξασφαλιζόταν πέρα από την πλοκή των λίθων, με μεταλλικούς συνδέσμους. Οι αρχαίοι σύνδεσμοι ήταν συνήθως σιδερένιοι, αλλά καλύπτονταν πλήρως από μολύβι, το οποίο με μια ειδική διαδικασία (μόλυβδοχόηση) χυτευόταν γύρω από τον σύνδεσμο. Ο μόλυβδος εξασφάλιζε πλήρη μηχανική συνέχεια μεταξύ συνδέσμου και λίθου, απορροφούσε ως μαλακότερο και παραμορφώσιμο υλικό μέρος των κραδασμών και της ενέργειας ενός σεισμού και επίσης προστάτευε τον σίδηρο από την οξείδωση, απομονώνοντάς τον από το περιβάλλον.

(Από την ιστοσελίδα του ΥΠ.ΠΟ. <http://ysma.culture.gr/analy/main1.htm> - Επιμέλεια Δημοσθένη Μπούκη του Γιάννη)

Γεώργιος Σταϊνχάουερ

Η ΟΧΥΡΩΣΗ ΚΑΙ Η ΠΥΛΗ ΤΗΣ ΗΕΤΙΩΝΕΙΑΣ

ΠΑΡΟΥΣΙΑΣΗ ΤΟΥ ΒΙΒΛΙΟΥ ΣΤΟΝ «ΠΕΙΡΑΪΚΟ ΣΥΝΔΕΣΜΟ»

Σε εκδήλωση που οργανώνουν ο Δήμος Δραπετσώνας και ο «Σύλλογος Φίλων Αρχαιολογικού Μουσείου Πειραιά» την Κυριακή 17 Απριλίου και ώρα 12 μ., στην αίθουσα του «Πειραιϊκού Συνδέσμου» (Καραϊσκού 104) θα παρουσιαστεί το βιβλίο του προϊσταμένου της ΚΣΤ΄ Εφορείας Προϊστορικών και Κλασικών Αρχαιοτήτων κ. Γεωργίου Σταϊνχάουερ «Η Οχύρωση και η Πύλη της Ηετιώνειας», που κυκλοφόρησε στη σειρά των εκδόσεων του Συλλόγου μας, με την οικονομική στήριξη του ΟΛΠ Α.Ε. Το βιβλίο θα παρουσιάσει ο καθηγητής του Αριστοτελείου Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης κ. Μιχάλης Τιβέριος.

- Με το εξαιρετικά ενδιαφέρον βιβλίο του κ. Γ. Σταϊνχάουερ θα ασχοληθούμε λεπτομερώς στο επόμενο τεύχος του περιοδικού μας.